

GİRİŞ

Öğr. Gör Burcu DEMİR
İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dış Ticaret Programı

Öğr. Gör Zeynep ÖZCAN
İstanbul Gelişim Üniversitesi
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı

ETİK NEDİR?

Etik; *“ahlakın temellerini inceleyen felsefe dalı ve bir kimsenin davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin tümüdür.”*. (Librairie Larousse, 1986:3865; Karatay, 2022: 197).

Etik; *“insan tutum ve davranışlarının iyi-kötü, doğru-yanlış açısından değerlendirilmesi için kılavuz alınan değer, ilke ve kurallar bütünü”* olarak da tanımlanabilir (Kuçuradi, 2007; Karatay, 2022: 197).

AKADEMİK ETİK NEDİR?

“Akademisyenlerin bilimsel çalışmaların üretilmesi, sunulması ve değerlendirilmesinde, toplumun farklı paydaşları ile ilişkilerinde, ödüllendirme ve yükseltme aşamalarında, bilim kurumları ve üniversitelerin bilimsel yetkinliğe dayalı yapılandırılması ile bilim insanlarının yetiştirilmesi süreçlerinin her aşamasındaki etik davranış kurallarına uymayı ifade eder” (Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri: 2014).

AKADEMİK ETİK DEĞERLER NELERDİR?

- Akademik özgürlük ve özerklik
- Akademik dürüstlük
- Sorumluluk ve hesap verebilirlik
- Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güçlendirilmesi
- Başkalarına saygı
- Akademik liyakat

BİLİMSEL ETİK NEDİR?

Bilimsel çalışmalarda yararlanılan kaynakların aktarımında ve verilerinin kullanımında belli kurallara uyulması esastır (Karatay, 2022). Bu esaslar bilim etiği başlığı altında toplanmaktadır. Bu bağlamda bilimsel etik; *“Bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik (objektif olma), başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan uygulamalı etik alanı”*dır (Boydak, 2011: Karatay, 2022).

BİLİMSEL ETİĞİN TEMEL KURALLARI

Resnik'e (2015; akt. Karatay, 2022) göre, bilimsel bilginin denetlenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılabilecek bazı etik kurallar şunlardır:

- Dürüstlük
- Tarafsızlık
- Dikkat
- Açıklık
- Fikri mülkiyete saygı
- Sorumlu yayın
- Meslektaşlara saygı ve ayrımcılıktan kaçınmak

BİLİMSEL ETİĞİN TEMEL İLKELERİ

TÜBA (2002), bilimsel etikte temel ilkeleri aşağıdaki başlıklar halinde sıralamaktadır:

- Gerçeğe uygunluk
- Bilimsel araştırmanın zarar vermemesi
- Sorumluluk ve haklar
- Yazarlar
- Kaynak gösterme ve alıntılar
- Bilim insanı ve akademik etkinliklerde etik

ETİK İHLALLER NELERDİR?

TÜBİTAK (2006) ve Karatay (2022)'in çalışmalarından hareketle etik ihlalleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Uydurma (fabrication) ve Sahtecilik
- Çarpıtma (falsification)
- Aşıрма (plagiarism)
- Duplikasyon (duplication)
- Dilimleme (Least Publishable Units)

ETİK İHLALLER NELERDİR?

- Destek belirtmeme
- Yazar adlarında değişiklik yapma
- Özensiz, disiplinsiz araştırma
- Tez aşırma
- Taraflı yayın/ çıkar çatışması
- Kaynakları taraflı seçmek
- Editör / danışmanlar tarafından yapılan etik dışı davranışlar
- İnsan ve hayvan haklarına saygısızlık

1. Uydurma ve Sahtecilik

Araştırmacıların alan incelemesi yapmaksızın veya alandan veri toplamaksızın hayali verilere dayalı yayınlar hazırlamalarıdır. “Uydurmacılık” daha çok hayali verilere dayalı eylemler olarak kullanılır iken, “Sahtecilik” ise yapılan araştırmalarda, önceden tasarlanan amaca ulaşabilmek için, farklı aşamalarda verilerle oynanması anlamında kullanılmaktadır (Karatay, 2022).

2. Çarpıtma

Bilimsel sonuçları ve verileri, istemli olarak değiştirmektedir. Araştırmacı çıkan sonuçları kendi lehine saptırır. Bu yola başvuran araştırmacılar, verileri ve kullanılan analizlerin detaylarını örtük verme eğilimindedirler çünkü detaylı ispatlara girerlerse gerçek verileri kullanmadıklarından sonuçları tutturamazlar (Karatay, 2022).

3. Aşıırma/İntihal (Plagiarism)

İntihal Türleri Nelerdir?

İntihal kaynak göstererek ve kaynak göstermeden olmak üzere iki ana başlık altında türlere ayrılmaktadır (Plagiarism, 2007):

3. Aşıırma/İntihal (Plagiarism)

Kaynak Göstermeden Yapılan İntihaller	Kaynak Gösterilerek Yapılan İntihaller
Hayalet Yazar (The ghost writer) Mevcut Yazı (The potluck paper) Zayıf / Yetersiz Gizleme (The poor disguise) Kendinden Aşıırma (The self-stealer) Fotokopi (The Photocopy) Emek Tembelliği (The Labor of Laziness)	Unutulan Dipnot (The forgotten footnote) Yanlış Bilgilendirme (The misinformer) Fazla Mükemmel Alıntı (The Too-Perfect Paraphrase) Becerikli Atıf Yapma (The Resourceful Citer) Mükemmel Suç (The Perfect Crime)

4. Duplikasyon

Araştırmacıların çalışmalarının yayınlanmasını garantiye alacak tutum ve davranışlara yönelmeleri ve bu bağlamda çalışmalarını birden fazla yayıncıya göndermeleridir (Karatay, 2022). Aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayımlamaktır (Uçak ve Birinci, 2008).

5. Dilimleme

Araştırmanın sonuçlarını, o araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde bölerek, azaltarak ya da çoğaltarak birden fazla yayın yapmaktır. Araştırmacıların, tek bir çalışmadan elde edilen sonuçların yapay olarak bölerek birden fazla yayın çıkarma çabasına girmesi olarak da tanımlanabilmektedir (Karatay, 2022).

6. Destek Belirtmeme

Desteklenerek yürütülen araştırmaların sonuçlarını içeren sunum ve yayınlarda destek veren kurum veya kuruluş desteğinin belirtilmemesidir (Uçak ve Birinci, 2008).

6. Destek Belirtmeme

Akademik yayınlarda destekleyenleri belirtmenin genellikle teşekkür etme biçiminde gerçekleştiği söylenebilir. Üç farklı tür desteğe teşekkür edilebilir (TÜBA, 200:29; Karatay, 2022):

- Araştırmanın yürütülmesine veya yayına hazırlanmasına teknik destek sağlayanlara
- Fikir ve görüşlerinden yararlanan bilim insanlarına
- Araştırmaya finansal destek sağlayan kuruluşlara

7. Yazar Adlarında Değişiklik Yapma

Araştırma ve makalede ortak araştırmacı ve yazarların yazılı görüş birliği olmadan, araştırmada aktif katkısı bulunanların isimlerini çıkartmak veya yazarlıkla bağdaşmayacak katkı nedeniyle yeni yazarlar eklemek veya yazar sıralamasını değiştirmektedir (Uçak ve Birinci, 2008).

8. Özensiz, Disiplinsiz Araştırma

İyi planlanmamış, uygun yöntem seçilmemiş, bulgu ve veri analizi ve değerlendirilmesi iyi yapılmamış dağınık, özensiz ve disiplinsiz araştırmalar gerçekleştirmektir (Karatay, 2022).

9. Tez Aşıırma

Öğretim üyeleri tarafından, danışmanlığı yapılan öğrencinin tez çalışmasını ya kendi çalışmasıymış gibi ya da ortak çalışmaymış gibi yayınlanmasıdır. Ayrıca tezlerden ekleme ve çıkarma yöntemleriyle yeni yayın yaratma çabaları da bu kapsamda değerlendirilebilir (Karatay, 2022).

10. Taraflı Yayın/ Çıkar Çatışması

Bilimsel çalışmalarda büyük mali kaynaklara gidildiği takdirde; ticari şirketlerden destek alındığı görülebilmektedir. Böyle bir destekle gerçekleştirilen çalışmaların bilimsel tarafsızlık içinde yürütüldüğü ve sonlandırıldığı, araştırmacılara herhangi bir çıkar sağlanmadığı konusu açıklığa kavuşturulmalıdır. Aksi durumlar, çıkar çatışması kapsamında değerlendirilmektedir (Ruacan, t.y.)

11. Kaynakları Taraflı Seçmek

Araştırmacının sadece kendi sonuçlarını veya görüşlerini destekleyen kaynaklara yer verip karşı yöndeki kaynaklara yer vermemesi, onlardan yararlanmamasıdır (Karatay, 2022).

12. Editör / Danışmanlar Tarafından Yapılan Etik Dışı Davranışlar

Akademik yayınlarda görevli editörlerin ve akademik yayınlara danışmanlık yapan danışmanların kendilerine gelen çalışmaları etik kapsamda değerlendirmeleri, eleştirmeleri ve yayın sürecine sokmaları gerekmektedir.

13. İnsan ve Hayvan Haklarına Saygısızlık

Araştırmalarda denek olarak yer alan insan ve hayvanlara karşı sorumluluk bilincinde olmadan davranılması ve çalışmaların bu şekilde yürütülmesidir.

YAPAY ZEKANIN KULLANIMI

"Yapay zekânın akademik alanda kullanımı, hem büyük fırsatlar hem de önemli sorunlar sunmaktadır. ChatGPT gibi dil modelleri, öğrencilere gerçek zamanlı, kişiselleştirilmiş bilgilere erişim sağlama potansiyeline sahiptir ve geleneksel öğretim yöntemlerini daha etkili hale getirebilir."

(Okun vd., 2023).

YAPAY ZEKANIN KULLANIMI

"Bununla birlikte, yapay zekâ uygulamalarının akademik yazında kullanımıyla ilgili bazı etik ve güvenilirlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmek için, uluslararası kuruluşlar ve yayıncılar tarafından yapay zekâ uygulamalarının kullanımıyla ilgili yönergeler ve düzenlemeler oluşturulması gerekmektedir."

(Okun vd., 2023).

YAĞMACI DERGİLER

Yağmacı dergi, diğer adıyla atmaca (predatör) ya da aldatıcı dergi olarak da literatürde geçen; bilimsel yayınların geçtiği değerlendirme süreçlerinden gerektiği gibi geçmeyen, kalitesi düşük, tartışmaya açık yayınları kabul edip yayınlayan dergilerdir.

ETİK DIŞI DAVRANIŞIN NEDENLERİ

1. Bilimsel araştırma ve yazma becerilerinde eksiklik
2. Akademik etik ve intihal konusunda bilgi sahibi olmama ya da eksik bilme
3. Bilimsel araştırma ve etik konusunda eğitimin verilememesi
4. Fikri mülkiyet konusunda bilgi eksikliği
5. Rekabet, kaygı, yükselme, kabul görme, saygınlık ve başarı baskısı

ETİK DIŞI DAVRANIŞIN NEDENLERİ

6. Maddi destekler ve bu destekleri kaybetmeme isteği
7. Zamanı iyi yönetememe / Zaman kısıtlaması
8. Ahlaki eksiklikler ve kültürel algı farklılıkları
9. Cezai yaptırım eksikliği
10. Yabancı dil kullanım problemleri
11. Araştırma konusuna ilgi eksikliği
12. Görevin zorluğu / İş yükü

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN ÖNLENMESİ

- Bilimsel araştırma eğitime önem verilmesi ve sıklaştırılması
- Etik değerlerin çocukluk çağlarından itibaren aşılması
- Bilimsel araştırmalarda araştırmacılara danışmanlık hizmeti sunulması
- İdari ve mali baskıların azaltılması
- Yayınların niceliğinden ziyade niteliğine dikkat edilmesi

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN ÖNLENMESİ

- Denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi
- İyi araştırma olanakları sunulması
- Cezai yaptırımların uygulanması

ETİK KURUL VE ETİK KURUL ONAYI

Etik kurul, bilimsel çalışmaların etik ilkelere uygunluğunun sağlanması ve denetimi üzere alanında uzman isimlerin bir araya geldiği yapılanmalardır. İnsana ve insana ait verilerin kullanımının söz konusu olduğu çalışmalarda etik kurul onayı alınır.

ETİK KURUL VE ETİK KURUL ONAYI

Araştırma projelerinde insan ve insana ait veri kullanımı özelinde; ülkemizde yürütülecek olan katılımcısı insan olan araştırmalarda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu Madde 90, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Kanunu Ek 10. Madde ve Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmalar gereğince Etik Kurul Onay belgesi alınması gereklidir.

ETİK KURUL VE ETİK KURUL ONAYI

Etik Kurul belgesi; herhangi bir izin olmayıp, bilimsel araştırma protokolünün ilgili mevzuat ve yükümlülükler göz önüne alınarak yapılabilirliğinin onaylandığı bir belgedir.

KAYNAKLAR

- Karatay, M. (2022). Akademik etik. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 196-214.
- Kılıç, Ş. Y. (2024). Akademisyenlerin Bilimsel Etik ve İntihal Tespit Yazılımlarıyla İlgili Algıları: Aksaray Üniversitesi Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. Gazi Tıp Dergisi, 16(4), 147-149.
- Türkiye Bilimler Akademisi (2002). Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Uçak, N. Ö., & Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. Türk kütüphaneciliği, 22(2), 187-204.
- Okun, O., Yüksel, Y., Karahan, M. O. ve Bozkurt, R. (2023). Akademik Yayıncılığın Yeni Yüzü: Chatgpt Ve Etik Tartışmaları. UTISGAD, 3(1), 39-50.
- https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/3125/etik_kurul.pdf